

(For English abstract: scroll to end of article)

למקדשך שוב:

תפילת אשורבניפל מלך אשור לאל מִדְּכַ בכתובת L⁴ וקנינת הציבור השומרית-אכדית

מאת

אמיתי ברוכי-אונא

א. מבוא

כתובות מלכי אשור ובמרכזן הצגת המלך, על מעלותיו והישגיו, הגיעו לידינו מכל התקופות האשוריות החל בראשית האלף השני וכלה בסוף המאה השביעית לפני הספירה, והן מן הקורפוסים ההיסטוריוגרפיים העתיקים הגדולים והחשובים ביותר.¹ בין המוטיבים המרכזיים בכתובות נמצא זה המציב את המלך האשורי הבוטח באלוהיו לעזמת מלך ארץ האויב הבוטח במשענות ארציות, כגון העוצמה הצבאית שלו, של בעל ברית רב עוצמה, או של בעלי ברית רבים. אחת הדרכים שמחברי הכתובות בחרו לבטא באמצעותן את דבקות המלך האשורי באלוהיו ולתאר את תלותו בהם היא הצגתו כמי שלנוכח איום חיצוני, פונה אל אלוהיו בתפילה. לצורך כך התפתח בכתובות טופוס 'המלך המתפלל', שהוא אמצעי ספרותי שנועד לתאר תפילה "היסטורית" בהקשר שבו היא נישאה. הטופוס בנוי מתיאור של איום או קושי שהמלך נתקל בו; אחריו מתוארת פניית המלך לאלוהיו בתפילה; לאחר מכן מופיע לעתים תיאור של מענה אלוהי לתפילה; ולבסוף מובא בדרך כלל תיאור של התגברות המלך על האיום. האירועים ההיסטוריים שבתיאורם מופיע טופוס זה הם מבצעים צבאיים או מפעלי בנייה שלקראתם – על פי התיאור – מצא המלך לנחוץ להתפלל להצלתו ולהצלחתו.²

מעקב אחר הופעותיו של טופוס 'המלך המתפלל' בכתובות מלכי אשור מגלה כי לאורך השנים עלתה ברמת המסירה של תוכן התפילה: החל בהיעדר כל ייצוג של תוכן התפילה, עבור דרך ציון תכלית התפילה באמצעות מבנים לשוניים המבוססים על צורות מקור של הפועל (צירופים שמניים עם שמות פעולה, כגון: התפללתי 'למען כיבוש ארץ פלוגית') וכלה בהבאת התפילה בלשונה, בכעין ציטוט. ההשוואה בין הדיווחים על תוכן התפילות ובין תיאור ההתקיימות של הבקשה המגולמת בהן במציאות, מחד, וההשוואה בין תהליך ההתפתחות הזה ובין תהליכים מקבילים בתחומים אחרים בכתובות המלכים, מאידך, מגלות כי ההתפתחות הזאת היא בעיקרה ספרותית-פנימית בסוגה כתובות מלכים. משום כך לייצוג זה של תוכן התפילה אין בדרך

* מאמר זה הוא עיבוד עברי והרחבה של המאמר 'Genres Meet: Assurbanipal's Prayer in the Inscription L₄ and the Bilingual Communal Lamentations', in Lluís Feliu, et al. (eds), *Time and History in the Ancient Near East - Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale, Barcelona, July 26-30, 2010*, Winona Lake 2013, pp. 611-623. הוא מבוסס על חלק מעבודת הדוקטור שלי, 'סוגות נפגשות' (ראו להלן הערה 1), שנכתבה בהדרכת פרופסור מרדכי כוגן. אני מבקש להודות למורי פרופסור כוגן על הדרכתו המסורה, ולחברי ד"ר אורי גבאי על הערותיו על טיוטות של מחקר זה ועל שהעמיד לרשותי את כתבי היד של ספריו טרם יציאתם לאור.

¹ להרחבה: אמיתי ברוכי-אונא, 'סוגות נפגשות: תיאורי מסע, תפילות ומסרים אלוהיים בכתובות מלכי אשור', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תש"ע, עמ' 1-4 וכן מאמרים אחדים בקובץ: חיים תדמור, אשור, בבל ויהודה: מחקרים בתולדות המזרח הקדום, בעריכת מרדכי כוגן, ירושלים תשס"ו. למבוא ותרגומים עבריים המלווים בפירוש היסטורי-תרבותי של קטעים נבחרים מכתובות מלכי אשור ראו: מרדכי כוגן, אסופת כתובות היסטוריות מאשור ומבבל, מאות ט'-ו' לפסה"נ (ספריית האנציקלופדיה המקראית, יט), ירושלים תשס"ד.

² לתיאור רחב יותר של טופוס 'המלך המתפלל', ראו: אמיתי ברוכי-אונא, 'סוגות נפגשות: תפילת אסרחדון בכתובת אשור-בבל A ותפילות אכדיות מטקס 'רשיצת הפה'', שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום, כא (תשע"א), עמ' 157-160.

כלל דבר עם נוסח התפילה שנשא המלך במציאות. עם זאת, הסגנון של חלק מן התפילות המצוטטות, תוכנן ואופן השתלבותן בהקשר אינם מאפשרים לראות בהופעת נוסחן המשך טבעי של תהליך ההתפתחות באופן הייצוג של התפילה והעלייה במידת הפירוט של התוכן שלה בדיווח עליה בכתובות. על מנת לעמוד על הרקע של המקרים בקבוצה זו, יש לבחון את האפשרות שנוסח התפילה המופיע בהן הובא אל הכתובת ממקור חיצוני.³

במאמר זה אני מבקש לדון במקרה השני שבו הובאה תפילה בלשונה בכתובות מלכי אשור:⁴ התפילה שנשא אשורבניפל (669-627 לפנה"ס) למֶרְדֵּךְ לקראת השבת צלמו למקדשו בבבל, כפי שהיא מתועדת בכתובת המכונה L⁴,⁵ שהיא כתובת הקדשה לאל זה שנועדה להירשם על פסל המלך שהוצב במקדשו של מֶרְדֵּךְ בבבל.⁶ במרכז הכתובת, שנוסחה נמצא על שני שברים של לוח גדול (K 3050+2694), מופיע תיאור של החזרת צלם האל לבבל, מאורע המיוחס בה לשנת מלכותו הראשונה של המלך (ניסן 668 – אדר 667).⁷ זמן החיבור של הכתובת אינו ידוע, אך לאור היחס החיובי המופגן בה כלפי שֶׁמֶשׁ-שֶׁמֶשׁ-אַכִּין – אחיו של אשורבניפל שהומלך על ידו על בבל במצוות אביהם, יש לשייכו לחלק הראשון של מלכות אשורבניפל, לפני המרידה באשור שהנהיג שֶׁמֶשׁ-שֶׁמֶשׁ-אַכִּין (652-648 לפנה"ס). על מנת לענות על שאלת מקורו של נוסח התפילה המופיע בכתובת בלשון האכדית, אבחן את זיקתו לקבוצת תפילות מיוחדות שנישאו או נועדו להינשא על ידי מלכים שונים בתקופות שונות ובכתובות מסוגים שונים, אך בהקשרים פולחניים דומים. לאחר מכן אבחן את זיקתה של קבוצה זו לקינות הציבור השייכות לפְּלוּתָה, אוצר התפילות של הכוהנים המקוננים, הכתובות בדרך כלל בניב של הלשון השומרית המכונה אֶמְסֵל.⁸ בפתח הדיון אציג את הרקע ההיסטורי של המהלך המתואר בכתובת ואביא תרגום עברי של התפילה עצמה. כנספח למאמר אביא תרגום עברי מלא של הכתובת.

³ בשאלת המקורות הראשוניים ששימשו את מחברי כתובות מלכי אשור עסקתי בעבודת הדוקטור שלי (לעיל הערת פתיחה, עמ' 11-135). בהתבסס על עיון ברישומי דרך מחוץ לכתובות המלכים ובסימנים לשימוש בהם בכתובות עצמן, שיערתי שם כי המקור המרכזי שעל בסיסו חוברו החטיבות הצבאיות-המדיניות בכתובות הם רישומים מנהליים שנערכו במהלך הפעילות ונשמרו בארמון לעיון בעת הצורך.

⁴ המקרה הראשון של הופעת נוסח התפילה מופיע בכתובת אשור-בבל A של אסרחדון (אביו של אשורבניפל; 681-669 לפנה"ס) המתארת את השיקום של ערים, מקדשים וצלמי אלים בבבל, ובמיוחד את שיפוץ צלם האל מֶרְדֵּךְ. להצעה לראותו כציטוט של נוסח התפילה שהוכן עבור המלך לנשיאה במסגרת אחד השלבים הראשונים בתהליך יצירת צלמי האלים, ראו: ברוכי-אונא, לעיל הערה 2, עמ' 153-174.

⁵ Maximilian Streck, *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's* (Vorderasiatische Bibliothek, 7), Leipzig 1916, vol. 2, pp. 252-271

⁶ ראו: Hayim Tadmor, 'The Campaigns of Sargon II of Assur: A Chronological-Historical Study', *Journal of Cuneiform Studies*, 12 (1958), p. 38, note 92; idem, 'Autobiographical Apology in the Royal Assyrian Literature', *History Historiography and Interpretation*, eds. Hayim Tadmor and Moshe Weinfeld, Jerusalem 1983, pp. 47-48.

⁷ קביעה התואמת את הסעיפים בשלוש כרוניקות שונות הקובעות את זמנו של המאורע באייר של שנת מולכו של שֶׁמֶשׁ-שֶׁמֶשׁ-אַכִּין. ראו: A. Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles* (Texts from Cuneiform Sources, 5), Locust Valley 1975, p. 86, lines 34-6; p. 127, lines 35-6; p. 131, lines 5-7.

⁸ לסקירה של הלשון השומרית (ושל הניב אֶמְסֵל), של תפקידיה בתרבות המסופוטמית לאחר שחדלה לשמש בדיבור בסוף האלף השלישי לפני הספירה, ראו: שמואל נח קרמר, 'שומר', אנציקלופדיה מקראית, ז (תשל"ו), טורים 537-567, במיוחד 541-545; Gonzalo Rubio, 'Languages of the Ancient Near East', *A Companion to the Ancient Near East*, ed. Daniel C. Snell, 2nd ed., Oxford 2007, pp. 79-109, especially 79-85

ב. רקע היסטורי

בשנת 689 לפני הספירה החריב סנחריב מלך אשור (705-681 לפסה"נ) את העיר בבל. קודם לכן הוא ניסה דרכים שונות לשלוט בממלכה השכנה מדרום ולשלבה באימפריה שעמד בראשה: הוא מלך עליה ישירות כאביו, הוא המליך עליה מלך מקומי מטעמו ולאחר מכן אף המליך עליה את בנו, אך נכשל בכולן. לבסוף, החליט שליט האימפריה הגדולה להתגבר על הכבוד הטבעי שחש בן אשור לשכנה העתיקה והקדושה ולנהוג בה כבאחרונת הממלכות המרדניות ולבטל את קיומה. את צלם האל מֶרְדֵּךְ, ראש הפנתאון הבבלי, שאת אֶסְגֵּל מקדשו הוא החריב, נשא סנחריב אל ארץ אשור.⁹ אסרחדון, בנו ויורשו על כס אשור (681-669 לפסה"נ), החיל מחדש את השלטון האשורי על בבל וסמוך לאחר עלייתו למלכות החל בתהליך שיקומה.¹⁰ פעולה זו לוותה במאמץ תעמולתי שתכליתו היתה בין השאר לשכנע את הבבלים כי הם חלק בלתי-נפרד – בכיר, אך משני – מן האימפריה.¹¹ במרכז מפעלי הבנייה והשיקום באשור היה אֶסְגֵּל, מקדש מֶרְדֵּךְ בעיר בבל, וגולת הכותרת של המהלך היתה אמורה להיות השבת צלמו המחודש של האל מגלות אשור. מסע השיבה עמד להתחיל, אך מסיבות שונות נפסק, ולא נתחדש עוד בימיו של אסרחדון עצמו.¹² אשורבניפל, בנו של אסרחדון ויורשו במלכות אשור (669-627 לפנה"ס), השלים את המהלך בראשית ימיו. את המסע חזרה של צלם מֶרְדֵּךְ הוא כרך בהמלכת אחיו, שֶׁמֶש-שֶׁמֶש-אֶפֶן, על בבל, בהתאם לתכניתו של אביהם.¹³ כתובת L⁴ שבה מובאת תפילת אשורבניפל למֶרְדֵּךְ והעומדת במרכז הדיון כאן עוסקת בחזרתו של מֶרְדֵּךְ לבבל ומתארת את מסעם של האל והמלך המיועד.¹⁴

⁹ ראו: John. A. Brinkman, *Prelude to Empire: Babylonian Society and Politics 747-626 B.C.* (Occasional Publications of the Babylonian Fund, 7) Philadelphia 1984, pp. 54-65

¹⁰ ראו: ברניקמן, שם, עמ' 85-67; Wilfred G. Lambert, 'Esarhaddon's Attempt to Return Marduk to Babylon', *Ad bene et fideliter seminandum: Festgabe für Karlheinz Deller zum 21. Februar 1987*, eds. Gerlinde Mauer and Ursula Magen (Alter Orient und Altes Testament, 220), Neukirchen-Vluyn 1988, pp. 157-174; Grant Frame, *Babylonia 689-627 BC: A Political History* (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, 69), İstanbul 1992, p. 104

¹¹ ראו: Barbara N. Porter, *Images, Power, and Politics: Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy* (Memoirs of the American Philosophical Society, 208), Philadelphia 1993

¹² על דחיית המסע ראו: ברניקמן, לעיל הערה 9, עמ' 86; פריים, לעיל הערה 10, עמ' 103-104. לדיון ברקע התיאולוגי של האירועים ולניתוח מכתב עם תוכן מעין-נבואי שנכתב ככל הנראה בזיקה להם, ראו: Martti Nissinen and Simo Parpola, 'Marduk's Return and Reconciliation in a Prophetic Letter from Arbela', *Verbum et Calamus: Semitic and Related Studies in Honour of the Sixtieth Birthday of Professor Tapani Harvainen*, ed. Hannu Juusola et al., (Studia Orientalia, 99), Helsinki 2004, pp. 199-219

המקדש ראו: Andrew R. George, 'The Bricks of E-Sagil', *Iraq* 57, (1995), p. 178, n. 138.

¹³ לסקירה כללית של ימי מלכות אשורבניפל, ראו: A. Kirk Grayson, 'Assyria 668-635 B.C.: The Reign of Ashurbanipal', *The Cambridge Ancient History*, vol. 3, part 2: *The Assyrian and Babylonian Empires and Other States from the Eighth to the Sixth Century B.C.*, 2nd ed., ed. John Boardman et al., Cambridge 1991, pp. 141-161

¹⁴ על הזיקה של התיאור הזה לכתובות של אסרחדון שתיארו את המהלך הזה לקראת ביצועו שבסופו של דבר נדחה, ראו: Rykle Borger, *Die Inschriften Asarhaddons König von Assyrien (Archiv für Orientforschung Beiheft, 9)* Graz 1956, p. 79; Christopher Walker and Michael B. Dick, 'The Introduction of the Cult Image in

ג. תפילת אשורבניפל למַרְדֵּךְ

הכתובת פותחת בתיאור בחירת אשורבניפל, תהליך הכשרתו למלכות, עלייתו לכס המלכות והשלום והשגשוג שהיו בזמנו. לאחר מכן מופיעה מעין 'חטיבה היסטורית' הנפתחת בציון זמן ובציון העובדה שהמלך ביקר במקדשים והתפלל; במסגרת זו מוקדש משפט לציון תוכן התפילה, ואחריו מובאת התפילה בלשונה:

בשנת מלכותי הראשונה, כאשר מַרְדֵּךְ, מלך הכל, הפקיד אותי למלכות על ארץ אשור, אחזתי בכנף (הבגד של) אלוהותו הגדולה (1) ביקרתי במקדשיו. בעניין חזרת אלוהותו התפללתי תמיד, הפצרתי בהוד גדולת אלוהותו [(באומרי)]:

זכור את בבל, אשר אתה בזעם לבך החרבת! השב צווארך אל אֶסְגָּל, ארמון אדנותך, החזר (אליו) פ[ניך]! די (זמן) עזבת את עירך, (1) שמת משכן (ב) מקום שאינו הולם אותך. אתה, אֶנְלֵל האלים, מַרְדֵּךְ, צווה ללכת לבבל! בדברך [הנע] לה אשר אינו ניתן [לשינוי תוצב נא (הפקודה)] להיכנס לאֶסְגָּל. [...]¹⁵

סוף התפילה והתיאור שאחריה חסרים, ולאחר מכן מתואר המסע לבבל שנעשה בהשתתפות שֶׁמֶשׁ-שֶׁמֶךְ-אֶכֶּיִן – אחי אשורבניפל, מלך בבל המיועד – ובליווי צבא וצלמים של אלים נוספים. לאחר הצבת צלם האל במקדש אֶסְגָּל, נמסר כי המלך הציב פסל של עצמו בתנוחת תפילה תמידית לפני מַרְדֵּךְ, ככל הנראה, הפסל שעליו נחקקה הכתובת עצמה.

מן התפילה מובא רק חלק הבקשה; חסרה הזכרת שמו של המתפלל ואילו הפנייה אל האלוהות מופיעה רק לקראת סוף הבקשה. שני הפרטים הללו מובאים, כמובן, בתיאור התפילה המופיע לפני הציטוט. זהות האלוהות גם עולה מן ההזכרה המפורשת של שמותיהם של העיר והמקדש בתפילה עצמה עוד לפני הזכרת האל בשמו. בדומה לציטוט התפילה בכתובת 'אשור-בבל A' של אסרחדון, הציטוט בכתובת זו אינו הכרחי מבחינה תחבירית והתיאור היה יכול להיות שלם גם בלעדיו. במשפט המתאר את התפילה מובאים הן עובדת קיומה של התפילה, הן תוכנה המובא באמצעות מבנה של מקור המקושר לפועל באמצעות מילת זיקה ('בעניין הליכת אלוהותו' *ša alāk ilūtišu*), כך שמבחינת רצף הסיפור ציטוט התפילה אינו מוסיף מידע חדש. יש לציין עוד כי לפני נוסח התפילה חסרים סימנים אחדים וייתכן שהיתה שם מילת הציטוט (*umma*).

הבקשה המובאת בכתובת עשויה מלאכת מחשבת ספרותית וטיעונית. היא מורכבת מארבע בקשות לפעולות שונות של האל הערוכות בסדר סיבתי ומסודרות בזוגות: הזכרות ופנייה, הליכה וכניסה. שם העיר בבל נזכר בבקשה הראשונה בכל זוג (בכל פעם בכתיב אחר: *šú-an-na-ka-dingir*¹⁶) ושמו של המקדש, אֶסְגָּל, נזכר

Ancient Mesopotamia: The Mesopotamian *Mīs pī* Ritual', *Born in Heaven, Made on Earth: The Making of the Cult Image in the Ancient Near East*, ed. Michael B. Dick, Winona Lake 1999, pp. 66-7

²⁶ *ina mahre palēya* [š]a^d *Marduk šar gimri bēlūt* [māt Aššur umall]ū qātēya²⁷ *sissikti ilūtišu rabīti*¹⁵
*ašbat ašte 'a ašrātešu*²⁸ *ša alāk ilūtišu kaddā ušalla usappa rabītu ilūssu* [umma]²⁹ *ḥusus Bābili* (ká-dingir^{ki})
*ša ina uggat libbika tābutušu attā*³⁰ *ana Esagil ēkal bēlūtika kišādka tirra suḥhira pā[nika]*
³¹ *maši ālaka tēzib ašar lā simāteka ramāta šubtu*³² *attāma*^d *Enlil ilāni*^d *Marduk qibi alāk Bābili* (šú-an-na)
³³ *ina pīka* [e]l[li] ša lā šu[nnū liš]šakin ērib Esagi[l]
 (עמ' 262)

¹⁶ שָׁאֲנַנְהָהּ היה שמו של רובע בעיר בבל שהחל במאה ה"ב לפסה"ג היה לכינוי לעיר כולה. באמצע האלף הראשון לפסה"ג, הכתיב šu-an-na^(ki) הוא ככל הנראה צורה פיוטית המכוונת לקריאה 'בבל', ראו: Andrew R. George, *Babylonian Topographical*

.Texts (Orientalia Lovaniensia Analecta, 40), Leuven 1992, pp. 241-242

בבקשה השנייה בכל זוג. בין שני זוגות הבקשות, מציג המתפלל לאלוהיו את הזמן שחלף ואת שהייתו במקום שאינו ראוי כבעיה המצריכה פתרון; לאחר הפניית תשומת ליבו של האל לעירו ולמקדשו בזוג הראשון, אמורים נתונים אלה להביאו להחלטה על ביצוע מה שמתבקש ממנו בזוג השני. הפעלים בשלוש הבקשות הראשונות מופיעים בצורת הציווי; בבקשה האחרונה מדובר בדברו של האל (מילולית: פיו) ולכן משמש בה פועל בצורת האיווי (פרקטיבי). הבקשה מפותחת אפוא במבנה סימטרי מרובע, אשר שיאו – הבקשה מן האל להיכנס למקדש – מובלט במעבר מצורת ציווי (זכור, השב [צוואר], החזר [פניך], צוה [ללכת]) לצורת איווי (תוצב נא [הפקודה]), והמספר ארבע נשמר על ידי שימוש כפול בצורת הציווי בחלק השני של הבקשה. הפנייה הישירה אל האל באה לידי ביטוי הן בארבע צורות הציווי המופיעות בשלוש הבקשות הראשונות, הן בצורות פועל אחרות בגוף שני ובכינויי קניין חבורים, והיא מובלטת במיוחד בשימוש בכינוי הפרוד 'אתה' (*attā*) – שאינו מחויב מבחינה תחבירית – בשני זוגות הבקשות.

ד. תפילת אשורבניפל למֶרְדֶּךְ ותפילות מחוץ לכתובות המלכים

הבקשה המופנית לאל בתפילה, לשוב אל העיר שלו שהוא החרוב, היא מוטיב מוכר מתפילות אחדות שהקשרן, ההיסטורי או הפולחני, דומה לזה של תפילת אשורבניפל: השבת צלם האל אל מקדשו. בשני המקרים הראשונים שיובאו כאן, ההקשר שבו מופיעה התפילה הוא פולחני ואילו התפילה השלישית, בדומה לתפילת אשורבניפל למֶרְדֶּךְ, מופיע בהקשר היסטוריוגרפי.¹⁷

התפילה הראשונה נמצאת בריטואל של חג האֶפֶת (ראש השנה) בבבל. במסגרת זו בוקר יום ב' בניסן אמור הכוהן הגדול (*aḫū rabū*) לשאת תפילה לפני מֶרְדֶּךְ. התפילה, שבכתב היד מופיעה ברובה בשורות עוקבות של שומרית ואכדית, מהללת את עוצמתו של האל בעולם ומתארת את חשיבותו של האל בקרב האלים ובקרב בני האדם. בסופה, בחלק המובא באכדית בלבד, פונה המתפלל אל האל בבקשה:¹⁸

אהוב את עירך בבל!

הסב פניך אל אֶסְגֵל ביתך!

קבע את הפטור ממיסים של בני בבל, אנשי הזכויות!¹⁹

את העובדה שהכוהן קורא לאל בתפילתו להפנות את פניו למקדשו, למרות שבעת נשיאת התפילה הוא נמצא במקדש, אפשר להבין על רקע טקסי החג שבמסגרתם הובל לעתים צלם האל אל מקדש מיוחד מחוץ לעיר ורק

¹⁷ שני הריטואלים הבבליים המצוטטים להלן הועתקו אמנם בתקופה הסלווקית, אך הם משקפים בעיקרם נוהגים קדומים. ראו: Marc J. H. Linssen, *The Cults of Uruk and Babylon: The Temple Ritual Texts as Evidence for Hellenistic Cult Practice* (Cuneiform Monographs, 25), Leiden, Boston 2004, p. 100

¹⁸ העובדה שהחלק האחרון של התפילה הזאת מובא באכדית בלבד עשויה לשמש ראיה נוספת לטענתם של וסרמן וגבאי כי בתקופות מאוחרות בהקשרים מסוימים הכהנים המקוננים שרו באכדית. ראו: Nathan Wasserman and Uri Gabbay, 'Literatures in Contact: The Balaḡ Ūru àm-ma-ir-ra-bi and Its Akkadian Translation UET 6/2, 403', *Journal of Cuneiform Studies*, 57 (2005), p. 75

¹⁹ *ana ālika Bābili riše rēma* ³¹ *ana Esagil bītika suḫḫir pānīka* ³² *ša mārē Bābili lúšāb kidinnu šukun* ³⁰ François Thureau-Dangin, *Rituels accadiens*, Paris 1921, p. 1, טו' 1, טו' 30-32) ראו: Julye Bidmead, *The akitu Festival: Religious Continuity and Royal Legitimation in Mesopotamia* (Gorgias Dissertations – Near Eastern Series, 2), Piscataway 2002, pp. 50-53. לדיון כללי ראו: משה ויינפלד, משפט וצדקה בישראל ובעמים – שיוין וחרות בישראל העתיקה על רקע מושגי צדק חברתי במזרח הקדום, ירושלים תשמ"ה, עמ' 57-72.

בסופו הוא הוחזר למקומו. עם זאת, אפשר גם שזהו אופן התבטאות שגרתי שאינו מתייחס למצב מסוים. התפילה השנייה נמצאת בריטואל מן העיר אַרְךְ שנועד להיערך בסוף של טקס רחיצת הפה של צלם של אל,²⁰ לאחר תהליך שיפוץ,²¹ וללוות אותו מן הנהר עד הכנסתו אֶל המקדש. במסגרת טקס זה נשאו המלך והסריסים²² את התפילה הבאה:

בוא, אדון! בוא, אדון!

בוא, אדון! אנו רוצים לראותך!

בוא, אדון? הבט בעירך!

אל מקדשך שוב! אל עירך שוב!

ברך את המלך הירא אותך! שמור את שלום אנשיו!²³

הוראות הביצוע בריטואל זה נרשמו באכדית והקנינות השונות והתפילות (כינוייהן, כלומר, המילים הראשונות שלהם) מופיעות בעיקר בניב הנשים השומרי אֶמְסַל המיוחד לכוהנים המקוננים (שומרית: gala; אכדית: *kalû*).²⁴ במקרה שלפנינו, כמו במקרה המובא לעיל וכמו במקרים רבים בספרות מסוג זה מן האלף א' לפסה"נ, מובאת התפילה בתוספת תרגום או גרסה אכדיים. בדרך כלל מופיע הנוסח האכדי בשורה התוכפת לזה השומרי, אך במקרה הזה, אולי בשל קוצרן של השורות, הוא מופיע בחלק השני של כל שורה, כאשר בין שני הנוסחים מופיע 'סימן ההערה' (*Glossenkeil*).

התפילה השלישית נמצאת כאמור בהקשר היסטוריוגרפי. בשנת 1159 לפסה"נ פלש צבא עילם לבבל, הרג את מלכה ושם בכך קץ לשושלת הכשית שמלכה בה וגם שבה את צלם האל מֶרְדַּכַּ (ואולי גם את צלמה של האלה נַנְי).²⁵ כעבור מעט יותר משנות דור, הצליח נבוכדנאצר א' מלך בבל (1125-1104 לפסה"נ) להשיב את

²⁰ ראו: Werner R. Mayer, 'Seleukidische Rituale aus Warka mit Emesal Gebeten', *Orientalia*, 47 (1978), p. 444; Christopher Walker and Michael B. Dick, *The Introduction of the Cult Image in Ancient Mesopotamia: The Mesopotamian Mīs Pī Ritual* (State Archives of Assyria Literary Texts, 1), Helsinki 2001

²¹ ראו: Mark E. Cohen, *The Canonical Lamentations of Ancient Mesopotamia*, Potomac 1988, p. 26; Angelika Berlejung, *Die Theologie der Bilder: Herstellung und Einweihung von Kultbildern in Mesopotamien und die alttestamentliche Bilderpolemik* (Orbis Biblicus et Orientalis, 162), Freiburg 1998, p. 265

²² לקריאה 'הסריסים' בשורה האחרונה שלפני התפילה, ראו: ברלינג, שם, עמ' 262, הערה 1254. לתעתיק נוסף של שורה זו, ראו: Stefan M. Maul, 'Herzberuhigungsklagen': *Die sumerisch-akkadischen Ersahunga-Gebete*, Wiesbaden 1988, p. 29

²³ *alka bēlu* : ga.na umun.e i.bí.zu mu.un.du₈.du₈ : *alka bēlu* ³⁸ ga.na umun.e ga.na umun.e : *alka bēlu alka bēlu* ⁴⁰ ga.na umun.e urú.zu bar.mu.un.šī.íib : *alka bēlu naplis āluka* ⁴¹ é.zu mu.un.ku₄ urú.zu mu.un.ku₄ : *ana bītika tūr ana āluka tūr* ⁴² bará ki.[]zu šud_x.gá.gá ùg.bi silim.ba.ab ⁴³ *ana šarri* (W 20030/3) *pāliḫika kurub nišṭšu šullim* , שו' 43-38, ראו: מאיר, לעיל הערה 20, עמ' 446)

²⁴ על תפילות אֶמְסַל ובעיקר על קנינות הציבור, ראו: Uri Gabbay, *Pacifying the Hearts of the Gods - Sumerian Emesal Prayers of the First Millenium BC* (Heidelberger Emesal-Studien, 1), Wiesbaden, forthcoming

²⁵ ראו: John A. Brinkman, *A Political History of Post-Kassite Babylonia 1158-722 B.C.* (Analecta Orientalia, 43), Rome 1968, pp. 86-90; René Labat, 'Elam and Western Persia, ca. 1200-1000 B.C.',

צלמו של האל הלאומי מגלותו בעילם אל מקדשו בבבל. לאירוע זה נודעה משמעות פוליטית ודתית רבה,²⁶ והוא מתואר בצבעים מיוחדים בכתובותיו של מלך זה ובחיבורים נוספים ששרדו מימי מלכותו ומתקופות שונות אחריהם.²⁷ בחיבורים אלה חוזר התיאור של המלך המתפלל ובמקרים אחדים אף מובאים חלקים מן התפילה בלשונם.²⁸ בכתובת דו-לשונית, שומרית-אכדית, שנשמרה בחלקה בעותקים שהוכנו עבור ספריית אשורבניפל, מתוארות באריכות תפילותיו של המלך והיענות האל להן.²⁹ בכתובת אחרת המתעדת את אותו אירוע ושנשמרה גם היא באותה צורה מתוארות תפילותיו של המלך הבבלי ואחת מהן אף מובאת כלשונה באכדית:

די ! עבורי, הנרפה וחסר האונים.

די ! בארצי שורים בכי ומספד.

די ! בעמי שורים ילל ובכי.

עד מתי, אדון בבל, תשב בארץ אויב?

תעלה נא בבל היפה על ליבך !

השב פניך אל אֶסְגַּל אשר אהבת!³⁰

לארבע התפילות – תפילת הכוהן בחג האֶפְתָּ, תפילת המלך והסריסים בריטואל להשבת צלם האל למקדשו, תפילת נבוכדנאצר א' לפני השבת צלם האל מִרְדֵּךְ מעילם, ותפילת אשורבניפל לפני השבתו מאשור – משותפים מאפיינים רבים. על ארבעתן נאמר כי הן נישאו או שהן נועדו להינשא במסגרת תהליך של שיבת צלם אֶל אֶל מקומו במקדש ובכולן פונה המלך המתפלל אֶל האֶל בקריאה לשוב אל מקדשו. בכולן פעולת השיבה מחולקת לשלבים: ראשית האל מתבקש להסב את תשומת לבו לעירו או למקדשו ולאחר מכן לפנות אליה באופן פיסני, ובארבעתן נזכרים בהקשר זה העיר והמקדש בנפרד. לשלוש מן התפילות – תפילת נבוכדנאצר, תפילת אשורבניפל ותפילת המלך והסריסים – משותפת גם העובדה שלמרות שהן נועדו להינשא על ידי המלך, שם

The Cambridge Ancient History, vol. 2, part 2: *The Middle East and the Aegean Region, c. 1380-1000*

B.C., 3rd ed., eds. I. E. S. Edwards et al., Cambridge 1975, pp. 485-487

²⁶ להצעת שחזור לרקע ההיסטורי של השבת מִרְדֵּךְ לבבל בימי נבוכדנאצר א' ולתיאור השלכות האירוע ראו: בריןקמן, לעיל הערה 9,

עמ' 110-105. למברט אף הציע לראות באירוע זה את הרקע לעלייתו של מִרְדֵּךְ לראש הפנתאון הבבלי. ראו: Wilfred G.

Lambert, 'The Reign of Nebuchadnezzar I: A Turning Point in the History of Ancient Mesopotamian Religion', *The Seed of Wisdom: Essays in Honour of T.J. Meek*, ed. William Stewart McCullough,

Toronto 1964, pp. 3-13

²⁷ ראו למשל: Grant Frame, *Rulers of Babylonia. From the Second Dynasty of Isin to the End of Assyrian*

Domination (1157-612 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Babylonian Periods, 2), Toronto

1995, pp. 17-35 (B.2.4.5-11). בעמוד 12 נמנים שם גם מקורות נוספים. לדיון במשמעות התיאולוגית שיוחסה לאירוע

במקורות השונים, ראו: Jimmy Jack Mcbee Roberts, 'Nebuchadnezzar I's Elamite Crisis in Theological

Perspective', *Essays on the Ancient Near East in Memory of Jacob Joel Finkelstein*, ed. Maria DeJung

Ellis, Hamden 1977, pp. 183-187

²⁸ B.2.4.5 ראו: פרייס, שם, עמ' 17-19, וראו להלן, וכן: B.2.4.6 ll. 16-18 ראו: שם, עמ' 20-21.

²⁹ B.2.4.8-9 ראו: פרייס, שם, עמ' 23-28

⁵ *aḫulap attū 'a šutānuḫu utul[u]* ⁶ *aḫulap ina mātiya šaknū (šá) bakê u sapādu* ⁷ *aḫulap ina nišēya* ³⁰

šaknū (šá) numbê u bakê ⁸ *adi mati bēl Bābili (tin.tir^{ki}) ina māti nakiri ašbāti* ⁹ *[li]bbalkit ina libbika*

[an]a E[s]agil ša tarammu šušhira pānīka ⁹ *banūmma* ⁹ B.2.4.5 ll. 5-10) *Bābili (tin.tir^{ki})* ראו: פרייס, לעיל

הערה 27, עמ' 18)

המלך אינו נזכר בהן ואין בהן מקום לשלב אותו. לשלוש תפילות אלה משותפת גם זיקה מיוחדת למספר ארבע: בתפילת המלך והסריסים חוזרת הקריאה 'בוא אדון!' ארבע פעמים; בתפילת אשורבניפל מורכב הטיעון מארבע בקשות וכאמור למרות הגיוון הצורני ניכר בה מאמץ לשמור על ארבע צורות ציווי; ובתפילת נבוכדנאצר תיאור המצב הקשה מורכב מארבעה חלקים ששלושה מתוכם פותחים במילה 'די' והרביעי בשאלה 'עד מתי?'.³¹ לשתי התפילות ה"היסטוריות" (תפילותיהם של נבוכדנאצר ושל אשורבניפל) מאפיינים משותפים נוספים: שתיהן עוסקות בשיבתה של אותה אלוהות לאותו מקדש, בשתייהן האל נעדר עקב גלות שנגרמה כתוצאה מכיבוש העיר ובשתייהן יש התייחסות לזמן שהייה הארוך מחוץ למקדש ולמקום שהייה שאינו ראוי.³² לבסוף בשתייהן, כמו גם בתפילה מריטואל האַכְתָּ, משמש בצורות שונות הביטוי 'השב פניך!'.³³

ה. תפילת אשורבניפל וקנינות הציבור הדו-לשונית

תכונה אחת משותפת לשלוש התפילות המובאות לעיל ואינה משותפת להן ולתפילת אשורבניפל: ההקשר הדו-לשוני; התפילות מן הריטואלים מובאות בשתי הלשוניות במקביל, ואילו הכתובת שבה מובאת תפילת נבוכדנאצר שייכת כאמור לקבוצה שרובה כתובות דו-לשוניות. ואולם דומה, כי ניסוח הבקשה המופנית לאל לשוב אל מקדשו בתפילה זו במילים 'צווארך השב (*kišādka tirra*) אל אֶסְגַּל, ארמון אדנותך, החזר (אליו) פניך (*suḥḥira pā[nīka]*)!' מכוון לכך שיש לתפילה זו זיקה למרחב הספרותי-דתי הדו-לשוני של הפלוגת, אוצר התפילות של הכוהנים המקוננים. הצירופים 'להשיב' (*tāru* בבניין D) או 'להסב' (*saḥāru* בבניינים D או Š) את 'הצוואר' (*kišādu*) או את 'הפנים' (*pānu*) נפוצים בכתובים אכדיים שיש להם זיקה ברורה למקור שומרי. למשל, בנוסח תפילה דו-לשוני הרשום על הלוח K 101 אומר המתפלל לאלה: 'עד מתי, גברתי, יהיו פניך מוסבים?' (שומרית: *me.en.na gašan.mā i.bī.zu nigin.na.ke*; אכדית: *adi mati bēltī*)³⁴ *(suḥḥurū pānūki)*. בדומה לכך, המילה *kišādu* מופיעה פעמים רבות בשורות התרגום האכדיות בכתבי היד של קנינות אֶמְסַל.³⁵ למשל, בקינה מסוג אֶרְשֶׁחְנָג, המכונה *me-e di-kud-ta me-e di-kud-ta* ('אני לשופט! אני לשופט!'), מכנה את עצמו המתפלל בכינוי 'האיש המתפלל', ובדברו על עצמו בגוף שלישי הוא

³¹ בריון בנושא זה כדאי לצרף גם את המזמור הישראלי תהלים יג העוסק בשכחה והסתרת פני האל (פס' ב) וקורא לו להביט (במתפלל; פס' ג) ושהשאלה 'עד אנה?' חוזרת בו ארבע פעמים.

³² את הקריאה החוזרת 'בוא, אדון' אפשר לראות כהתייחסות למקום הלא ראוי שבו נמצא האל בעת נשיאת התפילה. מאפיין זה יהיה משותף אפוא לשלוש התפילות.

³³ הפקן קושר לכתובות אלה גם את הכתובת שעל המצבה של אֶדְ-גַּפָּא, אמו של נבונאד. ראו: Peter Höffken, "Fürchte dich nicht, denn ich bin mit dir!" (*Jesaja 41, 10*): *Gesammelte Aufsätze zu Grundtexten des Alten Testaments* (Beiträge zum Verstehen der Bibel, 14), Münster 2005, p. 134; Cyril J. Gadd, "The Harran Inscriptions of Nabonidus", *Anatolian Studies*, 8 (1958), pp. 46-52. בכתובת זו העוסקת בין השאר בהשבת האלים למקדשים בחרן מעידה על עצמה אֶדְ-גַּפָּא שהיא התפללה ואחזה בשולי גלימתו של האל סין (טו' 1, שו' 17; טו' 2, שו' 23), שהיא ביקרה במקדשו (טו' 1, שו' 34), ובתפילתה היא אומרת לו 'אל תשכח את אֶחְלָלָל (המקדש של אל זה בעיר חרן)' (טו' 2, שו' 4).

³⁴ ראו: Heinrich Zimmern, *Babylonische Busspsalmen: Umschrieben Uebersetzt und Erklärt*, Leipzig 1885, p. 10; מאול, לעיל הערה 22, עמ' 309. וראו עוד כתבים שומרי-אכדיים הכוללים את הצירופים הללו בערך *The Assyrian dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, S (p. 49-50) s.v. *saḥāru* 11

³⁵ ראו: מאול, לעיל הערה 22, עמ' 24.

³⁶ על הקנינות מסוג זה ראו: Piotr Michalowski, 'On the Early History of the Eršahunga Prayer', *Journal of Cuneiform Studies*, 39 (1987), pp. 37-48.

קורא לאלוהיו: 'הפנה אליו את צווארך' (בנוסח השומרי: gú-zu <x->mu-un-ši-īb בתרגום האכדי: *kišādka suḥḥiršu*; פנים שו' 42-43).³⁷ בקינה מסוג בַּלַּג ('השור במכלאתו'), למשל, מופיעה השאלה 'עד מתי תטמון את צווארך בחיקך?' (שומרית: gú-zu úr-ra ba-e-ni-mar-ra èn-šè; שומרית: *adi mati... kišādka ana sunika taškuna*).³⁸ התמונה העולה ממבחר זה של היקריות של הצירופים הללו יוצרת את הרושם כי כל היקריות שלהם בתפילה אכדית היא עדות אפשרית לקיומו של נוסח שומרי מקורי של התפילה.³⁹

ואולם הזיקה בין תפילת אשורבניפל והדומות לה ובין התפילות של הכוהנים המקוננים אינה מסתכמת באוצר המילים בלבד; היא מתגלה גם בהקשר הפולחני ובתוכן. תפקידן המרכזי של קינות הציבור שנוצרו החל בתקופה הבבלית הקדומה היה להרגיע את לב האלים, והשתמשו בהן בזמנים רגישים של מעבר ממצב למצב, כמו למשל במעבר בין יום ובין לילה וההיפך.⁴⁰ בין המצבים האלה בולט השימוש בהן בריטואלים הקשורים בפעולות האחזקה הטכניות של המקדשים וצלמי האלים, המזמנות רגעים רגישים מבחינת שביעות רצונם של האלים.⁴¹ למרות שלאורך מאות רבות של שנים של השימוש בקינות הללו הן התגלגלו לשמש גם בהקשרים שגרתיים, יום-יומיים ואחרים, מבחינת תוכןן ולעיתים גם מבחינת השימוש בהן, הן קשורות לכינונו מחדש של הפולחן הסדיר, לשיקום ערים מחורבנות ולהשבת צלמי אלים למקומם.

במקרים שבהם נוסף לתפילה השומרית נוסח אכדי מחזקת בחירת המילים את הרושם הזה. למשל, בקטע המשמש גם כְּאָרְשֵׁמֶּ וגם כחלק של קינות אחדות מסוג בַּלַּג חוזרת שוב ושוב (46 פעמים) בקשה אחת המופנית לאלים שונים: 'הסתובב והבט בעירך' (*nigin-na urú-zu u₆ gá-e-dè*).⁴² בכתבי יד אחדים מתורגמת

³⁷ VAT 56+ ראו: מאול, שם, עמ' 206-213, וכן: מס' 5, 6, שו' 18 (עמ' 99); במקבילה למס' 30, שו' 4; מס' 31, פנים, שו' 16-17 (עמ' 186); אחר, שו' 9-10; מס' 63, אחר, שו' 7-8; מס' 74, שו' 22 (עמ' 297); מס' 101, אחר, שו' 1-2 (עמ' 347).
³⁸ כהן, לעיל הערה 21, עמ' 155, שו' 27. וכן: כהן, שם, עמ' 163, שו' b+208. בקטע שבור בבלג *zibum zibum* (קום! קום!) מאשור המצוי בכתבי יד דו-לשוניים מופיעה המילה *gu-zu* 'צווארך' ובשורה האכדית שרד רק כינוי הקניין *[...ka]* (כהן, שם, עמ' 344, שו' b+26).

³⁹ המשפט 'השב את צווארך, אשר כעס עלי (*tirra kišādka ša tasbusu elīya*)! נקרה בלחש אכדי להרגעת האלים. ראו: Wilfred G. Lambert, 'Dingir. sa. dib. ba Incantations', *Journal of Near Eastern Studies*, 33 (1974), p. 276, line 47. בהתאם להשערה המועלית כאן, לחש זה מופיע בקובץ של לחשים שעל אחד מהם ידוע כי הוא מתורגם משומרית (ראו: למברט, שם, עמ' 270; וסרמן וגבאי, לעיל הערה 18, עמ' 74). זיקה מעין זו המוצגת כאן עשויה להיות גם לחיבור בבלי העוסק בעניינים קרובים: עזיבת (האל) שִׁמְשֵׁ את העיר סְפָר מתוארת במילים 'שמש, הארון הגדול, אשר מזה ימים רבים כעס על ארץ אכד, צווארו רגז (*isbusu kišāssu*), בימי נבו-אפל-אדן (855-888 לפסה"נ), מלך בבל, הוא השלים והפנה את פניו בחזרה (*usahhira*)'. Leonard William King, *Babylonian Boundary-Stones and Memorial-Tablets in the British Museum with an Atlas of Plates Printed by order of the Trustees – Text*, London 1912, no. 36 ii lines 11-8. על כתובת זו ראו גם: אביגדור ויקטור הורוויץ, "לוח גלגל החמה" של נבובלאדן מלך בבל (BBSt 36), ארץ ישראל, כז (תשס"ג), עמ' 109-91.

⁴⁰ ראו: גבאי, בדפוס א (לעיל הערה 24), עמ' 167-168.

⁴¹ גבאי, בדפוס א (לעיל הערה 24), עמ' 158-159. הוא מציע כי שיפוץ מקדשים, שנחשב במחקר עד כה להקשר המקורי שבו נוצרו קינות הציבור, הוא רק סוג אחד של מצבים מעין אלה.

⁴² Uri Gabbay, *The Eršema Prayers of the First Millennium BC* (Heidelberger Emesal-Studien, 2),

Wiesbaden, forthcoming, pp. 331-441, specially 332-336

השורה הראשונה לאכדית: *nashiramma ana ālika tūr*.⁴³ בחלק אחר של התפילה הזו נוסף בתרגום האכדי משפט החורג מן התרגום המילולי, אך מבוסס על קריאה אכדית אפשרית של הסימנים בנוסח השומרי: 'די! חזור אליה!'; השומרית *a-gi₄-a-zu*, 'הוצפה (במבול)', תורגמה כשתי מילים שומריות נפרדות ו-*gi₄-a* שצורתן האכדית היא *aḥulap tūršu*.⁴⁴ כמו תפילת אשורבניפל למִרְדֵּךְ ותפילת המלך בריטואל מאַרְךְ, תפילה זו קוראת אפוא לאלים שונים להסתובב ולהביט בעריהם, והפעלים האכדיים המשמשים בתרגומה הם *saḥāru* ו-*tāru* G-D, וכן, באַרְשָׁמַּא *ušum gūd nū-a* ('נחש שוכב בקן') נאמר לאל 'היכנס אל מקדשך הנכון ושב (בו) בנחת' (*ana bītka kīni ērumma šubta nēhta tišab*; שו' 56), ובשורות שלאחר מכן חוזר הרעיון בצורות אחרות.⁴⁵ תפילת אשורבניפל למִרְדֵּךְ ערב השבת צלמו לבבל מגלה אפוא זיקה לאוצר התפילות של הכהנים המקוננים הן מבחינת אוצר המילים, הן מבחינת התוכן, הן מבחינת ההקשר הפולחני.

יש אפוא מקום להשערה כי לתפילת אשורבניפל למִרְדֵּךְ לקראת השבת לבבל – כמו לתפילת הכוהן בחג האֶפְתָּה, לתפילת המלך והסריסים בריטואל להחזרת צלם האל משיפוץ ולתפילת נבוכדנאצר – יש זיקה מסוימת למרחב הספרותי-דתי של תפילות הכהנים המקוננים. ואלם אין לשער אף לגבי אחת מן התפילות הללו כי הן נלקחו ישירות מן הפִּלּוּת, אוצר תפילות האֶמְסַל של כוהנים אלה. ראשית, למרות הקרבה בתוכן ובמילים, הן שונות מתפילות אלה הן מבחינת הסגנון, הן מבחינת המבנה.⁴⁶ שנית, אף לא אחת מהן מכונה בשם של אחד מסוגי התפילה הללו. אמנם בהקשרים שבהן מופיעות שלוש מן התפילות שבקבוצה נזכרים כוהנים מקוננים, או תפילותיהם,⁴⁷ אך לגבי אף אחת מהן לא נאמר שכוהן מקונן נשא אותה או הנחה את המתפלל לשאת אותה. יש

⁴³ K 8646, שו' 7; K 2003+, שו' 6; K 8514, שו' 8; ראו: גבאי (שם), עמ' 332. וכן באַרְשָׁמַּא *dilmun^{ki} nigin-na 1* ('החשוב, שוב! [מס' 1]), שו' 16 (גבאי, שם, עמ' 26). יש אַרְשָׁמַּא נוספת שידועות ממנה רק המילים הראשונות: 'החשוב, שוב! שבע פעמים'² (גבאי, שם, עמ' 124-125).

⁴⁴ K 2003+, שו' 34, ראו: גבאי, שם, עמ' 336.

⁴⁵ ראו: גבאי, שם, עמ' 49.

⁴⁶ יש לציין כי תפילת הכוהן בחג האֶפְתָּה היא בעיקרה, כאמור, המנון; החלק שבו נמצאים המאפיינים המשותפים לה ולתפילות האחרות הנידונות כאן, הוא חלק קטן בסוף התפילה.

⁴⁷ בהקשר שבור: DT 15, שו' 40 (פלו); W 2003/3 (ההנחיות כולן מכוונות לפלו ונזכרת אַרְשָׁמַּא); אשורבניפל L₄, טו' 3, שו' 3 (פלו); בכתובת אחרת, במסגרת תיאור פעולות הניקיון והטיהור שנערכו בבבל אחרי דיכוי המרידה של שִׁמְשֻׁ-שֶׁמֶ-אֶפְיִן, מדווח אשורבניפל: 'טיהרתי את דבריהם באמצעות קסמים. ניקיתי את רחובותיהם המלוכלכים (*ullila sullāšunu lu''ūti*). פייסתי את אליהם הזועמים ואת אלותיהם הרגוזות (*ilīšunu zenūti ilātišunu šabsāte unīh*), באמצעות קינה ואַרְשָׁמַּא. קבעתי מחדש את קורבנותיהם בשלמות כפי שהיה בימים עברו' (אשורבניפל A, טו' 4, שו' 91-86; Rykle Borger, *Beiträge zum* *Unschriftenwerk Assurbanipals*, Wiesbaden 1996, p. 45). המילה קינות (*takribtu*) באלף הראשון מכוונת בדרך כלל לצמד קינות משני הסוגים: פִּלְג וַאֲרָשָׁמַּא. ראו: Thurkild Jacobsen, Review of S. N. Kramer, *Lamentation over the Destruction of Ur*, AS 12, Chicago 1940, *American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58, pp. 219-224, p. 223 (1941). גבאי (ברפוס א, לעיל הערה 24, עמ' 7) מציע לקרוא את המילה הכללית *takribtu* מלשון *karābu* 'להתפלל'. המצב שבו שרתה בבל בשנת 648 לפסה"ג מקביל למצב שבו היא שרתה כארבעים שנה קודם לכן, לאחר חורבנה בידי סנחריב, ופעולות הניקיון והטיהור שערך אשורבניפל לאחר ניצחוננו על אחיו מקבילות לפעולות השיקום שערך אביו ושהוא השלימן בראשית מלכותו. סביר אפוא להניח כי סוג התפילות שהתאים להחזרת האלים למקדשיהם המטוהרים, התאים קודם לכן להחזרת מִרְדֵּךְ למקדשו המשופץ. על הוצאת אלים ממקדשיהם במהלך עבודות שיפוץ במקדשים, ראו: Victor Avigdor Hurowitz, *I Have Built You an Exalted House: Temple Building in the Bible in Light of Mesopotamian and Northwest Semitic Writings* (Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series, 115), Sheffield 1992, pp. 328-329; idem, 'Temporary Temples', *Kinattutu ša Durati: Raphael Kutscher*

אפוא לקבוע כי התפילות בקבוצה זו אינן חלק מהותי (אינטגרלי) של אוצר התפילות של כוהנים אלה. עם זאת ניתן לקבוע גם כי תפילות אלה חוברו ברוחן של תפילות הפלות ומתוך זיקה ללשונן ולמסורת התרגומית שלהן. העובדה שבתפילת אשורבניפל עצמה – כמו בתפילת נבוכדנאצר ובתפילת המלך והסריסים – לא נזכר שמו של המלך, עשויה לכוון לכך שבידי הכוהנים המקוננים היו מלבד תפילות הפלות התקניות גם נוסחים לתפילות חוץ-סוגיות להקשרים מיוחדים.

*

השתתפות המלך בריטואלים הקשורים בטיפול בצלמי האלים עולה גם מריטואל המופיע בקובץ *TuL 27*, שכתבי היד שלו הם מן התקופות האשורית החדשה והבבלית החדשה.⁴⁸ בריטואל זה, שתיאורו מתחיל במשפט '[אם צלם האל] התערער וניזוק... (שו' 1), מתוארת סדרה של פעולות הכוללות את הזזת צלם האל ממקומו – בליווי הקרבת קורבנות ונשיאת קינות – והובלתו לסדנת היוצרים (*bīt mummi*) במקדש. במהלך שהותו בסדנת היוצרים נערכים הטקסים הבאים:

בחצר סדנת היוצרים, המקום שבו יושב האל ההוא, תצית ערימה של ענפים לאלים אָא ומָרְדַּכּ; תקריב קרבן לאלים אָא ומָרְדַּכּ; תקריב קרבן לאל ההוא ותישא קינה; מלך הארץ עם משפחתו יכרעו על הארץ, (ו)לא יחדלו להיאנח; העיר ואנשיה יכרעו במספד בעפר לפני המקדש; תעמיד בעלי מלאכה מיומנים, שגופם טהור; עד שמלאכת האל ההוא תשלם, הכוהנים המקוננים לא יחדלו מעריכת תפילות וקינות.⁴⁹

מעורבותו של המלך ונחיצותו בטקסים הקשורים באחזקת צלמי האלים עולה בבירור, גם אם אמנם נשיאת הקינות מוטלת כאן על משתתפים אחרים בטקס. סביר אפוא להניח כי במסגרת תפקידו כמלך בבל – כל זמן שאחיו עוד לא הומלך וככל הנראה גם לאחר מכן – השתתף אשורבניפל בריטואלים במקדשים הבבליים כפי שדרשה מתפקיד זה המסורת המקומית. בהתאם לכך ובהתאם לקו הדתי-מדיני והתעמולתי שהתווה אביו, ציווה המלך לתאר את המאורע בכתובת חגיגית ולחקוק אותה על פסלו שנועד לעמוד בתפילה לפני האל מָרְדַּכּ במקדשו. בכתובת זו, בדומה לכתובת של אביו שתיארה את השלבים הראשונים של התהליך הזה ("אשור-בבל" A), בחרו סופרי המלך לצטט את תפילת המלך בלשונה. לצורך כך הם השתמשו אל נכון בנוסח התפילה שקיבל המלך מן הכוהנים המקוננים שהכינו את הטקס.

ו. מסקנות

Memorial Volume, eds. A. Rainey et al. (Tel Aviv University - Occasional Publications, 1), Tel Aviv 1993, pp. 37–50.

⁴⁸ על פי חלק מן הקולופונים הוא קדום אף יותר. ראו: ווקר ודיק, לעיל הערה 14, עמ' 103. וכן: Walter Farber, 'Singing an *eršemma* for the Damaged Statue of a God', *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 93 (2003), pp. 208-213

¹¹ *ina kisal bīt mummu ašar ili šū ašbu* ¹² *abru ana* ^d*Ea u* ^d*Marduk tanammir* ¹³ *niqā ana* ^d*Ea u* ⁴⁹ ^d*Marduk tanaqqi* ¹⁴ *niqā ana ili šū tanaqqi takribtam tašakkan* ¹⁵ *šar māti gadi salātišu ina qaqqari* ¹⁶ *šutānuhū lā ikallū* ¹⁷ *ālu u nišūšu ina sipdāti ina eperu ina muhhi ēkurri* ¹⁸ *ippalasaḥū ummānū mūdūti* ¹⁹ *ša mašakšunu ebbu tušēšibšunu adi šipri ili šū iqattū* ²⁰ *muhhurū takribātu kalū*
 הזה הם חידושים של התקופה המאוחרת. ראו: לינסן, לעיל הערה 17, עמ' 154. *TuL 27*, *epēši ul ikalla*, פנים, שו' 11-20). ראו: ווקר ודיק, לעיל הערה 20, עמ' 232-233. לינסן סבור שחלק מן הפרטים בטקס

לאור השוואת תפילת אשורבניפל למֶרְדַּךְ לתפילות דו-לשוניות שנישאו או אמורות היו להינשא בהקשרים דומים והשוואת קבוצת התפילות הזאת לתפילות האֶמְסֶל של הכוהנים המקוננים, מוצע לראות תפילה זו כנוסח האכדי של הקינה שנשא המלך בטקס שליווה את העברת צלם האל מסדנת היוצרים בעיר אשור אל מקדשו בבבל. התפילה חוברת עבוד המלך על ידי הכוהנים המקוננים עבור הקשר המסוים שבו היא נישאה, או שהיא נבחרה על ידם עבורו מתוך מאגר קיים של קינות חוץ-סוגתיות, שנועדו לאירועים מיוחדים, ושלא היו חלק מן הקנון שעמד לרשות הכוהנים לתפילות קבועות, נמסר על ידם ונמנה בקטלוגים. נוסח התפילה האכדי המובא בכתובת הוא חלק מתפילה דו-לשונית או תפילה חד-לשונית אכדית שחוברה ברוח הפלֹת, אוצר התפילות של הכוהנים המקוננים. הוא חובר תוך שימוש באוצר המילים האופייני של קינות אלה ובהתאם למסורות תרגום המקובלות בתחום, ועותק שלו היה נתון בידי המחברים של הכתובת המלכותית L⁴.

ייתכן כי למעורבותו של אשורבניפל בריטואלים שליוו את השבת האל מֶרְדַּךְ לבבל במעשה ובתפילה נודע מימד נוסף. באמצעות פעולות אלה יצר המלך האשורי זיקה בינו ובין נבוכדנאצר א' המלך הבבלי שהיה מזוהה יותר מכל מלך אחר עם מהלך מוצלח של השבת הצלם של האל הלאומי למקדשו. הדימיון בין שני המקרים ובין תיאוריהם, וההנחה כי המלך האשורי הכיר את הכתובות של נבוכדנאצר א' שהועתקו בספרייתו, מאפשרות לייחס לו כוונה בביצוע הדברים. אם כן, אשורבניפל בחר להציג את עצמו לבבלים כנבוכדנאצר שני. על יוקרתו של תואר זה עשויה להעיד העובדה שנבופלאסר, המלך הבבלי שבסופו של דבר השתתף בהחרבת האימפריה האשורית והקים אימפריה בבליית תחתיה, קרא לבנו בשמו של גיבור בבלי קדום זה.⁵⁰

⁵⁰ כשנות דור לאחר חיבור הכתובת שבה דימה עצמו אשורבניפל לנבוכדנאצר א', השלים המלך האשורי את המשימה שהחל בה המלך הבבלי. כאשר הפולש העילמי שבה את צלם האל מֶרְדַּךְ במאה י"ב לפסה"נ הוא כנראה שבה גם את צלמה של האלה נְנִי מֶרְדַּךְ; נבוכדנאצר א' השיב את הראשון כעבור שנות דור ואשורבניפל השיב את השנייה כעבור כמעט חמש מאות שנה.

נספח

כתובת L⁴ של אשורבניפל מלך אשורמאכדית⁵¹

אמיתי ברוכי-אונא

טור 1, שורה 18-0⁵¹ [אני אשורבניפל, המלך הגדול, המלך החזק, מלך התבל, מלך ארץ אשור, בן אסרחדון, המלך הגדול, המלך החזק, מלך התבל, מושל בבל, מלך שומר ואכד],⁵² [הנכד של] סנחריב, המלך [הגדול, המלך החזק, מלך התבל, מלך ארץ אשור, [צ]אצא של סרגון, המלך הגדול, [המלך החזק, מלך התבל, מלך ארץ אשור], [מו]של בבל, מלך שומר ואכד, ... [אשר אשור], אבי האלים, בתוך רחם אימי, [קבע לי] ייעוד של מלכות; [אשר מ]לך, האם הגדולה, ביטאה את [שמ]י לאדנות הארץ והאנשים; [האלים] א[א] (1) בל-אלי עיצבו את חזות הוד אדנותי [בחכמה]; [האל סי], האל הטהור, הראה לי שוב ושוב אותות טובים על אודות היותי מלך; [האלים] שמש ואדד [הכניסו אותי בסוד הראייה בכבוד, האומנות שלא תשונה; [האל מ]ך, החכם באלים, נתן לי כמתנה תבונה עמוקה (1) חכמה רחבה; [האל] נבוי, סופר הכל, העניק לי כמענק את ההשכלה והידע שלו; [האלים] נגרת ונגל העמידו לרשות גופי כוח, גבריות ועוצמה מאין כמותם. כמו החכם אדפ, למדתי את הסוד הנסתר, את כל הנוגע למלאכת הסופרים. אני יכול לבדוק אותות בשמיים ובארץ, ולדון בהם באסיפת המומחים.

⁵¹ התרגום מבוסס על המהדורה Maximilian Streck, *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's* (Vorderasiatische Bibliothek, 7), Leipzig 1916, vol. 2, pp. 252-271; Carl Friedrich Lehmann-Haupt, *Šamašsumukīn König von Babylonien 668-648 v. Chr. Inschriftliches material über den Beginn seiner Regierung* (Assyriologische Bibliothek, 8), Leipzig 1892, Tafl. xxxiv-Elnathan Weissert and Hans-Ulrich: עמ' 187-188. וכן: Onasch, 'The Prologue to Ashurbanipal's Prism E', *Orientalia*, 61 (1992), pp. 18-13. בטור הראשון, Beate Pongratz-Leisten, *Ina Šulmi Īrub: Die kulttopographische und ideologische Programmatik der Akītu-prozession in Babylonien und Assyrien im 1. Jahrtausend V. Chr.* (Baghdader Forschungen, 16), Mainz am Rhein 1994, pp. 311-5; Jeanette C. Fincke, 'The Babylonian Texts of Nineveh', *Archiv für Orientforschung*, 50 (2003-4), p. 111; Eckart Frahm, 'Royal Hermeneutics: Observations on the Commentaries from Ashurbanipal's Libraries at Nineveh' *Iraq* 66 (2004), p. 45; Alasdair Livingstone, 'Ashurbanipal: Literate or Not?', *Zeitschrift für Assyriologie vorderasiatische Archäologie*, 97 (2007), p. 100

סוגריים מרובעים - [] - מסמנים קטע החסר בנוסח המקורי מפאת נזק למשטח שעליו הוא נחקק. סוגריים מזווים - < > - מסמנים קטע שיש לשער כי הוא נשמט מן העותק הקיים בשל תקלה בעבודתו של בעל המלאכה הקדום. בסוגריים עגולים - () - מובאות השלמות ותוספות לנוסח המקורי שנועדו להקל על קריאת הנוסח העברי, תוך שמירה על ייצוג מדויק ככל האפשר של הנוסח האכדי.⁵² יש להניח כי אסרחדון לא נשמט מרשימת היחס של אשורבניפל, לכן יש לשער כי הכתובת התחילה שורה או שתיים קודם. שחזור הפתיחה על פי כתובות אחרות של אשורבניפל.

אני יכול לדון ב(חיבור) "אם הכבד הוא ההשתקפות של השמיים" עם חכמי הקריאה בשמן המומחים. אני יכול לחשב מכפלות מסובכות של מספרים הופכיים, שאין להן פתרון (פשוט). אני קורא בקלות לוחות מתוחכמים של שומרית עמומה ואכדית קשה לפירוש. אני יכול לבחון סימני יתדות על אבנים מלפני המבול, שהם חתומים, קטועים ומבולבלים.

טור 1, שורה 19-28 זה מה שעשיתי כל ימי עם שותפים גדולים: אני יכול לדהור על גבי סוס מלחמה. אני יכול לרכוב על גבי סוס גזעי פרוע. אני יכול לאחוז בקשת ולשחרר חץ כיאה ללוחם. אני יורה רמחים רוטטים כאילו היו חצים. אני יכול לאחוז במושכות כמו רַכָּב. אני מסחרר את החישוקים בגלגלים (של המרכבה). אני רוקע מגנים וצינות כמו נִשְׁקָ. אני מיומן באומנות המיוחדת של כל בעלי המלאכה כולם. בו בעת למדתי את מה שמתאים לאדנות, (1) תרגלתי הליכות מלכות. עמדתי לפני המלך-יוצרי ונהגתי להוציא צווים לפקידים הבכירים. ללא אישורי נציב לא הופקד, מושל לא הוצב בלעדי.

טור 1, שורה 29-35 אבי-יוצרי הבחין בגבורה שיעדו לי האלים הגדולים. במצוות האלים הגדולים הוא אהב אותי מאוד (מִבְּיָן) כלל אחיי (הגדולים).⁵³ לגבי המינוי שלי, הוא פנה בתפילה לאשור, מלך האלים (1) אדון הכל; הוא התחנן אצל מֶלֶס־שָׂרָא, נסיכת האלות וגבירת הגבירות; הוא שיווע אל (האלים) שִׁמְש (1) אֲדָד, המשגיחים על השמיים והארץ, שופטי העולם; (1) [הפ]גיע ב(אלים) נְבו (1) מֶרְדַּכ, נותני המטה והכס, מכוני המלכות. "[...] האספה שלכם" הוא הכריז "מִבְּיָן הבנים שלי המחליף שלי (הוא)..."

טור 2, שורה 1-25 [...] האלים הגדולים של השמים [...]. הוא חיזק, כתב, ונשא שבועת נאמנות [...]. בחודש אייר, החודש של (האל) אֶא, אדון האנושות, נכנסתי אל ארמון העוצרות, מקום ההחלטה וההתייעצות. במצוות (האל) אשור, אבי האלים, העלה אותי (האל) מֶרְדַּכ, אדון האדונים, מלך האלים, מעל בני המלך, (1) נקב בשמי למלכות. הארמון חגג בהיכנסתי, כל הצבא מלא שירי חג. האצילים שמחו. אנשי החצר צייתו למצוותי. נהגתי להיות מליץ יושר עבורם לפני המלך, האב-יוצרי, ולבטל את עוונותיהם). האלים הגדולים הביטו במעשי הטובים בשמחה, ובמצוותם הנעלה, ישבתי בטוב בכיסא האב-יוצרי. האצילים ואנשי החצר חשקו באדנותי (1) אהבו את המינוי שלי למלך. לנוכח הזכרת שמי הנכבד שמחו וצהלו ארבע כנפות (הארץ). מלכי הים העליון והתחתון, עבדים המצייתים לאב-יוצרי, שלחו אלי שוב ושוב מסרים של שמחה על אודות המינוי שלי למלך. הנשק המונף של האויבים הונח, מערך הקרב שלהם פוזר. הם הניחו את גרזניהם החדים, הרפו את קשתותיהם הדרוכות. שלוו (אף) החצופים, הש[שים] אלי קרב נגד מי שאינו נכנע להם.⁵⁴ בערים ובבתים לא לקח אדם דבר מזולתו בכוח. על פני הארץ כולה לא ביצע אדם אחד פשע. עובר אורח התהלך לבדו בש[לום] בדרך רחוקה; לא היה גנב (1) שופך דם; לא הושם מכשול. כל הארצות ישבו בנחת; ארבע כנפות (הארץ) היו מתקנות כמו שמן הטוב. (אפילו) העילמים שלחו אלי את עבדיהם עם מס[רים]... לשאול בשלומי. במצוות (אל) מֶרְדַּכ, [...], לא היה לי מתחרה, (1) לא היה אויב.

⁵³ המילה 'הגדולים' בסוגריים על סמך עדותו של וייסרט כי היא נמחקה מן הלוח. הוא מסביר זאת בכונת הסופרים של אשורבניפל לטשטש את העובדה שהיו לו אחים גדולים: Elnathan Weissert, 'Aššur-bāni-apli', *The Prosopography of the Neo-*

Assyrian Empire, ed. Karen Radner, Helsinki 1998, Volume 1, Part 1, p. 162

⁵⁴ ההשלמה על פי *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, T (p.

481) s.v. *tuqumtu* a 1'

טור 2, שורה 26-34 בשנת מלכותי הראשונה, כאשר מִרְדַּכּ, מלך הכל, הפקיד אותי למלכות על ארץ אשור, אחזתי בכנף (הבגד של) אלוהותו הגדולה (ו)ביקרתי במקדשיו. בעניין חזרת (מילולית: הליכת) אלוהותו התפללתי תמיד, הפצרתי בהוד גדולת אלוהותו [(באומרי):

”זכור את בכל, אשר אתה בזעם לבך החרבת! השב צווארך אל אֶסְגַּל, ארמון אדנותך, החזר (אליו) פניך! די (זמן) עזבת את עירך, (ו)שִׁמְתָּ מִשְׁכַּן (ב)מקום שאינו הולם אותך. אתה, אֶנְלִל האלים, מִרְדַּכּ, צווה ללכת לבבל! בדברך (מילולית: פיך) [הנע]לה אשר אינו ניתן [לשינוי תוצב נא (הפקודה)] להיכנס לאֶסְגַּל. ...”

טור 3, שורה 1-30 [...] א[ות]י[...]. כוהני הלחש [...]. הכוהנים המקוננים [תינו את ...] בליווי כלי מִנְזוּ וכלי תְּלִלְתָּ. 55 הזמרים [סיפרו] בליווי נבל את תהילת אדנותו. 5 שִׁמְש־שִׁמְ-אֶפִּין, האח האהוב שלי, העניו, צעד לצידו כשהוא אחז בידי אלוהותו הגדולה, מן הנמל של (העיר) אשור ועד הנמל של (העיר) בבל, המקום שבו הוא [נ]. אילים נטבחו, שוורים נשחטו, (עלי) אֶרְמֶנּוּ (ארומטיים) פוזרו [???]. הגישו הכל ל(קרבת) ארוחת הבוקר והערב ו[...]. 10 הובערו ערימות של זרדים. הודלקו לפידים. בכל כבדת ארץ היה אור. כל חיילי הקיפו (אותם) בחצי גרון (מילולית: כמו קשת) (ו)שרו שירי שמחה יומם וליל. (האלות) בָּלַת אֶפְדּ, נְנִי, אֶצֶר-אֶמֶס, תְּנַבְּנִי, אֶדְנַס, תפסו מקומות על גדת הנהר, מצפות למלך האלים – אדון האדונים. (האל) נרגל החזק באלים, יצא מ(מקדש) אֶמְסֶלֶם, מושב הנסיכות, 15 וקרוב בשמחה ובצהלה אל הנמל של בבל, ניגש (אליו) בשלום. (האל) נבו, הבן המנצח, יצא [ה]ישר מן (העיר) בֶּרֶסֶפּ. (האל) שִׁמְש־מִיָּהר מן (העיר) סֶפֶר וזרה (את) אור(ו). פני>הם של האלים של שומר [ו]אכד התכרכמו, כמו סייחים עייפים. בבוסתן גן הירק המקסים של פְּרִזְגִּנָּה, המקום הטוהר [ר]. 20 לפני כוכבי השמיים], אֶא, שִׁמְש־אֶסְלַח, בָּלַת-אֶלִי (ו)בֶּסֶס, האלים. במלאכת המומחים, [ערכת?] טקסי רחיצת [הפה]. הוא נכנס ו[...הניח [...]. הקרבתי לפניו] פרים מובחרים [נהד]רים (ו)כבשים מפותמים. הגשתי לפניו [דגים? ועופות?], שפע תנובת הנהר. 25 הזרמתי [יין?, בירה,?] דבש ושמן, כמו גשם סערה. [...] מנחות עשירות, הצגתי מתנות. העמדתי לפניו [...] כוהני מרחץ, כוהני משיחה (ו)כהני התנבאות. [...] שולטים באומנות [...]. [...] היה עליז [...]. 30 [...] כמו [...].

טור 4, שורה 1-7 בעת ההיא ציוויתי שיעשו מצבה חקוקה (הנושאת את) שמי. חרטתי עליה את דמות האלים הגדולים, אדוניי. הצבתי לפניהם את דמות הוד מלכותי בתפילה לאלוהותם. ציוויתי שיכתבו עליה את תהילת מִרְדַּכּ אדוני (ואת) מעשי הטובים, 5 והנחתי אותה לעתיד הרחוק. אותי [...] קבע את ייעודי. [...]. 56

Return to your Temple!

The Prayer of Assurbanipal of Assyria to Marduk in the Inscription L₄ and the Communal Sumerian-Akkadian Lamentations

By

Amitai Baruchi-Unna

A prayer of Assurbanipal to Marduk in the Assurbanipal inscription L₄ offers the second of four known examples in Assyrian royal inscriptions where in addition to the report that the king prayed, the prayer

55 לדיון בעדות הכתובה והמאורית לכלי הנגינה שליוו את הקינות ראו: גבאי, בדפוס א (לעיל הערה 24), עמ' 143-151. 56 שורות 8-20 חן כנראה הערות ותיקונים על הכתובת שלמעלה. הן נכתבו בסימנים קטנים יותר ואין הן ממלאות את כל השורה. בטור 3 בתחילה של כל שורה משורות 2-7 רשומים מספרים שאינם חלק מן הכתובת. יכול להיות שהם נועדו לכוון את המעתיק הבא של הכתובת אל התיקונים שנכתבו בסופו.

is given *verbatim* with the god appealed to in the second person (the first case was used in an inscription of Esarhaddon). This article seeks the source of this version of the prayer outside the context of royal inscriptions, in three bilingual prayers which show affinities to *kalûtu*, the literary corpus of the lamentation priests. Placing Assurbanipal's prayer in this context allows us to speculate that the prayer cited is an ex-generic lament that was prepared for the king's participation in a ritual for the relocation of a divine statue, and that the royal scribes made use of this prayer (or a copy) when composing the inscription L₄.